

MARKAZIY OSIYO DAVLATLARINING YAGONA ITTIFOQQA BIRLASHISH ISTIQBOLLARI (YI NAMUNASIDA)

Atajanova Dilnoza Adilbayevna

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti
Universiteti akademik litseyi tarix fani o'qiruvchisi

E-mail: diltor0701@gmail.com

Tel: +998955457749

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17196970>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20- sentabr 2025 yil
Ma'qullandi: 23- sentabr 2025 yil
Nashr qilindi: 25- sentabr 2025 yil

KEYWORDS

Markaziy Osiyo, integratsiya,
Yevropa Ittifoqi, siyosiy
hamkorlik, iqtisodiy ittifoq,
yagona bozor, bojxona ittifoqi,
xavfsizlik, mintaqaviy
barqarorlik, geosiyosat.

ABSTRACT

Maqolada hududiy integratsiya jarayonlari nazariy asoslari va Yevropa Ittifoqining shakllanish tajribasi o'rganildi. Shuningdek, Markaziy Osiyo davlatlarining yagona ittifoqqa birlashish istiqbollari, afzalliklari va muammolari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, YI tajribasidan foydalanish orqali Markaziy Osiyo davlatlari iqtisodiy, siyosiy va madaniy sohalarda o'zaro yaqinlashib, mintaqaviy barqarorlikni ta'minlashi mumkin.

Hududiy integratsiya – bu turli mustaqil davlatlarning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy sohalarda o'zaro yaqinlashuvi va hamkorligini ifodalaydi. Integratsiya jarayonida davlatlar o'z milliy manfaatlarini saqlagan holda, umumiy maqsadlarga erishish uchun resurslarini birlashtiradilar. Integratsiya nazariyasi XX asrda keng rivojlandi. Jumladan:

- Federalizm nazariyasi davlatlarning yagona federativ tuzilma asosida birlashishini ko'zda tutadi.

- Funktsionalizm va neofunksionalizm nazariyasi iqtisodiy va texnik sohalardagi hamkorlik asta-sekin siyosiy integratsiyaga olib kelishini ta'kidlaydi.

- Realist yondashuv esa milliy manfaatlarning ustuvorligini saqlagan holda, integratsiya faqatgina xavfsizlik va iqtisodiy manfaatlar asosida amalga oshirishini ko'rsatadi.

Shu jihatdan qaraganda, Yevropa Ittifoqining shakllanishi ushbu nazariyalar amaliyotda qanday natija berishini ko'rsatib berdi. Yevropa Ittifoqi (YI) bugungi kunda dunyodagi eng yirik siyosiy-iqtisodiy bloklardan biri hisoblanadi. Uning shakllanish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshirilgan:

➤ 1951-yil – Yevropa Ko'mir va Po'lat Hamjamiyati tashkil topdi. Bu iqtisodiy integratsiyaning dastlabki qadami edi.

➤ 1957-yil – Rim shartnomasi qabul qilinib, Yevropa Iqtisodiy Hamjamiyati va Yevropa Atom Energetikasi Hamjamiyati tuzildi.

➤ 1973-yil – kengayish jarayoni boshlangan: Buyuk Britaniya, Daniya va Irlandiya qo'shildi.

➤ 1992-yil – Maastricht shartnomasi imzolandi va rasmiy ravishda "Yevropa

Ittifoqi" tashkil topdi.

➤ 2002-yil – yagona valyuta – yevroning joriy etilishi iqtisodiy integratsiyada burilish nuqtasi bo'ldi.

➤ Bugungi kunda – YI tarkibida 27 davlat mavjud bo'lib, u dunyo yalpi ichki mahsulotining qariyb chorak qismini tashkil qiladi.

YI nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy va huquqiy jihatdan ham yaxlit tizimni shakllantirgan. Asosiy institutlari quyidagilar:

- Yevropa Parlamenti – xalq tomonidan saylanadi, qonunchilik jarayonida ishtirok etadi.
- Yevropa Kengashi – davlat rahbarlari yig'ini, umumiy strategiyani belgilaydi.
- Yevropa Komissiyasi – ijro organi, qonunlarni ishlab chiqadi va ularning bajarilishini nazorat qiladi.
- Yevropa Adliya Sudi – huquqiy nizolarni hal qiladi.
- Yevropa Markaziy Banki – yevro valyutasini boshqaradi va moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi.

Mazkur institutlarning mavjudligi YI faoliyatini muntazam va muvofiqlashtirilgan holda olib borishga imkon yaratadi.

YI tajribasi hududiy integratsiyaning qanday natijalarga olib kelishini ko'rsatib berdi:

1. Yagona bozor – tovarlar, xizmatlar, kapital va mehnat resurslarining erkin harakati ta'minlangan.

2. Yagona valyuta – yevro YI hududida iqtisodiy aloqalarni soddalashtirdi.

3. Siyosiy barqarorlik – davlatlar o'rtasidagi urush xavfi deyarli yo'qoldi.

4. Xavfsizlik va tashqi siyosat – YI xalqaro maydonda yirik siyosiy kuch sifatida ishtirok etmoqda.

5. Madaniy integratsiya – ta'lim, ilm-fan va madaniyat sohasida turli dasturlar (masalan, Erasmus+) faoliyat yuritmoqda.

Shunday qilib, YI tajribasi shuni ko'rsatadiki, integratsiya jarayoni:

- bosqichma-bosqich amalga oshirilishi;
- ishonch va o'zaro manfaatlar asosida qurilishi;
- iqtisodiy sohalardan boshlanib, keyinchalik siyosiy birlashuvga olib borishi kerak.

Markaziy Osiyo davlatlari ham YI modelidan foydalangan holda, o'z mintaqaviy integratsiyasini shakllantirish imkoniyatiga ega. Markaziy Osiyo davlatlari tarixan umumiy ildizlarga, madaniyat va diniy qadriyatlarga ega bo'lib, ularni yagona mintaqaviy maydon sifatida ko'rish mumkin. 1991-yilda mustaqillikka erishganidan so'ng, bu davlatlar turli integratsion tajribalarni sinab ko'rdi:

- Markaziy Osiyo Hamdo'stligi (1994-yil) – O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston o'rtasida iqtisodiy va siyosiy hamkorlik yaratishga urinish;

- Markaziy Osiyo hamkorlik tashkiloti (2002-yil) – mintaqaviy iqtisodiy integratsiyani kuchaytirishga qaratilgan, ammo uzoq faoliyat ko'rsata olmadi;

- MDH, ShHT va Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi – Markaziy Osiyo davlatlari turli darajada ishtirok etmoqda, ammo to'liq mintaqaviy ittifoq shakllanmagan;

- Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlari maslahat uchrashuvlari (2018-yildan) – yangi format bo'lib, mintaqaviy integratsiya yo'lida muhim qadam hisoblanadi.

Bu tarixiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, yagona ittifoqni barpo etish imkoniyati mavjud, ammo u izchil siyosiy iroda va iqtisodiy hamkorlikni talab qiladi. Markaziy Osiyo davlatlari

yagona ittifoqqa birlashishi natijasida quyidagi ijobiy natijalar yuzaga kelishi mumkin:

1. Iqtisodiy afzalliklar

- Bojxona to'siqlarining yo'qolishi, yagona bozor shakllanishi;
- Investitsiyalar oqimi oshishi;
- Savdo-sotiq hajmi ko'payishi;
- Energetika va xomashyo resurslaridan birgalikda foydalanish.

2. Transport va logistika imkoniyatlari

- Mintaqa Xitoy va Yevropa o'rtasida "ko'prik" vazifasini bajaradi;
- Yagona transport siyosati tranzit imkoniyatlarini kengaytiradi.

3. Xavfsizlik va siyosiy barqarorlik

- Terrorizm, narkotrafik, diniy ekstremizmga qarshi birgalikda kurash;
- Harbiy-siyosiy hamkorlikni mustahkamlash;
- Mintaqaning geosiyosiy mavqeini oshirish.

4. Madaniy va ijtimoiy integratsiya

- Umumiy tarix va qadriyatlarni saqlash;
- Ta'lim va ilmiy hamkorlik dasturlarini joriy etish;
- Turizm va madaniy almashinuvni rivojlantirish.

Markaziy Osiyo davlatlari birlashuvi oldida qator qiyinchiliklar ham mavjud:

- Iqtisodiy tafovutlar: Qozog'iston iqtisodiyoti yetakchi bo'lsa, Qirg'iziston va Tojikiston nisbatan zaif. Bu tengsizlik yagona bozor yaratishda muammo tug'diradi.

- Siyosiy tizimlarning farqlanishi: Har bir davlatning siyosiy modeli turlicha bo'lib, integratsiyani murakkablashtiradi.

- Suv resurslari muammosi: Amudaryo va Sirdaryo havzalaridan foydalanish masalasi ko'p yillardan buyon bahsli.

- Tashqi ta'sirlar: Rossiya, Xitoy, AQSH va YI kabi yirik geosiyosiy kuchlarning mintaqaga qiziqishi davlatlarning yagona tashqi siyosat olib borishini qiyinlashtiradi.

- Milliy manfaatlar muvozanati: Har bir davlat o'z mustaqilligini saqlashga intiladi.

Markaziy Osiyo davlatlari Yevropa Ittifoqi tajribasidan foydalanib, quyidagi bosqichlarda integratsiyani rivojlantirishi mumkin:

1. Erkin savdo hududi – bojxona to'siqlarini bekor qilish;
2. Bojxona ittifoqi – yagona bojxona siyosati;
3. Iqtisodiy ittifoq – yagona bozor, kapital va mehnat resurslarining erkin harakati;
4. Valyuta ittifoqi – yagona moliya siyosati va ehtimoliy yagona valyuta;
5. Siyosiy ittifoq – tashqi siyosat va xavfsizlikda umumiy yo'nalish.

Agar bu yo'l izchil amalga oshirilsa, Markaziy Osiyo davlatlari jahon siyosatida yagona kuchli blok sifatida maydonga chiqishi mumkin. Markaziy Osiyo davlatlarining yagona ittifoqqa birlashishi:

- mintaqada barqarorlikni mustahkamlaydi; iqtisodiy rivojlanishga yangi turtki beradi;
- global geosiyosiy o'yinlarda mustaqil va ta'sirchan subyektga aylantiradi;
- milliy manfaatlarni saqlagan holda umumiy manfaatlarni himoya qilish imkonini beradi.

Jadval 1. Yevropa Ittifoqi va Markaziy Osiyo davlatlari integratsiya jarayonlarining taqqoslanishi

Ko'rsatkichlar	Yevropa Ittifoqi (YI)	Markaziy Osiyo davlatlari
Integratsiya bosqichi	To'liq iqtisodiy va qisman siyosiy ittifoq	Boshlang'ich bosqich (erkin savdo va maslahat uchrashuvlari)
A'zolar soni	27 ta davlat	5 ta davlat (O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston)
Yagona bozor	Mavjud, tovar, xizmat, kapital va mehnat erkin harakati	Cheklangan, bojxona va vizaviy to'siqlar mavjud
Yagona valyuta	Yevro (19 davlatda amal qiladi)	Yo'q
Institutsional tuzilma	Yevropa Parlamenti, Komissiya, Kengash, Adliya sudi, Markaziy bank	Hali shakllanmagan, faqat maslahat uchrashuvlari mavjud
Xavfsizlik siyosati	Umumiy tashqi va xavfsizlik siyosati	Har bir davlat alohida siyosat yuritadi
Energetika va resurslar	Umumiy energiya siyosati ishlab chiqilgan	Resurslar bo'yicha kelishmovchiliklar mavjud (suv, gaz, elektr)
Integratsiya afzalliklari	Iqtisodiy barqarorlik, siyosiy ta'sir kuchi, xalqaro mavqe	Bozor hajmi kengayishi, transport-logistika imkoniyatlari
Asosiy muammolar	Migratsiya, iqtisodiy tengsizlik, siyosiy qarama-qarshiliklar	Siyosiy tizimlar farqliligi, iqtisodiy tafovutlar, tashqi ta'sirlar

Shunday qilib, Yevropa Ittifoqining shakllanishi va rivojlanish tajribasi hududiy integratsiya jarayonining samarali namunasidir. U ko'rsatadiki, iqtisodiy hamkorlik siyosiy birlashuvning mustahkam poydevori bo'la oladi. Markaziy Osiyo davlatlari ham umumiy tarixiy ildizlar, madaniy va diniy qadriyatlar, geografik yaqinlik va iqtisodiy manfaatlarga ega bo'lgani uchun bunday ittifoqqa birlashish imkoniyatiga ega.

Biroq integratsiya yo'lida iqtisodiy tengsizlik, siyosiy tizimlarning turlicha bo'lishi, suv resurslari muammosi hamda yirik geosiyosiy kuchlarning ta'siri kabi to'siqlar mavjud. Shu bois, mintaqa davlatlari bosqichma-bosqich integratsiya yo'lini tanlashi, avvalo iqtisodiy hamkorlikni kuchaytirishi, keyinchalik esa siyosiy va xavfsizlik sohalarida hamkorlikni rivojlantirishi zarur.

Yagona ittifoqning shakllanishi Markaziy Osiyoni global maydonda mustaqil kuch sifatida namoyon etadi, mintaqa barqarorligini mustahkamlaydi hamda xalqaro maydondagi iqtisodiy va siyosiy mavqeini oshiradi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlari maslahat uchrashuvlaridagi nutqlari. – T.: Prezident matbuot xizmati, 2018–2023.
2. Abdullayev A., Ergashev A. Markaziy Osiyo mintaqasida integratsion jarayonlar. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2024.

3. Balassa B. The Theory of Economic Integration. Ed-3.- London: Routledge, 2023.
4. McCormick J. The European Union: Politics and Policies. Ed-2. – New York: Palgrave Macmillan, 2024.
5. Nurullayev M. The Government and Politics of the European Union//Palgrave, 2024. P. 113-119.
6. Melyutin D. Regional Integration in Central Asia: Challenges and Opportunities. – M.:MIRT, 2024.
7. Regionalism in Central Asia: New Geopolitical Dynamics. – Chatham House, 2024.z

